

anyagot összegyűjtő Kántor Lajos. Valóban, a prózaíró Szilágyi kerek, jól felépített történeteit, történetláncolatát (Bágyuj Elemérrel a főszerepben) fordulatos cselekményvezetés, egyénített szereplők, könnyed előadásmód jellemzi.

„Az illúziórombolás, a valóság tudatosításának szándéka vezeti Szilágyi Domokost akkor is, ha a lírán kívüli műfajokhoz fordul. Legjelentősebb teljesítménye e téren a *Kortársunk, Arany János* című kismonográfia (1969), egy XX. századi nonkonformista költő irodalomtörténeti esszébe öltöztetett ars poeticája” (Kántor—Láng). Az *Élnem adjatok* utolsó száz oldalán ez a kismonográfia található, mely először 1969-ben jelent meg az Ifjúsági Könyvkiadónál.

A ciklusokat összehasonlítva különös, hogy a költő életében meg nem jelent verses alkotásokat e könyv minél kimerítőbben szándékszik felölelni, míg a prózai írásoknál ez a szempont kevésbé érvényesül, sőt hozzávetőleges következetességről sem beszélhetünk. A teljes életmű kiadásának igénye már a hetvenes évek végén megfogalmazódott, a *Kényszerleszállás* utolsó mondata is erre vonatkozik, és zárhat itt is, hisz az *Élnem adjatok* kötettel a kérdés nem oldódott meg; „e munka befejeztével válik lehetővé az életmű filozófiai és irodalomtörténeti feldolgozása is”. (Kriterion, 1990.)

DOMOKOS JOHANNA

„Az eget testünkbe kövült lehallgatókészüléke”

Darvasi László: Horger Antal Párisban

„Néha úgy gondolom, a költészet a világot tanulmányozza, a világ a nyelvet, a nyelv a költészetet, néha pedig így: a költészet a nyelvet tanulmányozza, a nyelv a világot, a világ a költészetet. Mindkét esetben a minket körülvevő és a bennünk létező dolgok nyilvánulnak meg, s ez a legfontosabb...” — olvashatjuk Háy Jánostól második kötetének borítóján. — „Legyen meg végre az a pillanat, amikor a költészet / helyettesíti az irodalomtörténetet?”; „Ne akarjak esztétikus lenni? Nem írni fontos.” — írja Darvasi László *Horger Antal Párisban* című első verseskötetének utolsó, ars-poétikusnak/önértelmezőnek mondható szövegében. Mindkét idézetből kitetszik, hogy e mondatok leírói számára — s ez minden különbözőségük ellenére rokonítja, közös „inerciarendszerben” tárgyalhatóvá teszi őket, sőt egyszersmind jellemző nemzedéküknek (nagyjából a '60-as évek első felében születetteknek) több más tagjára is — a költészetből nem a mesterség, a tökéletesíthető technika, a polcon, illetőleg az irodalomolvasók, -történészek fejében az elődök mellé kerülés, a személyiségből pedig nem az érzelmek, a véges számú élethelyzetre, élményre adott, meglehetősen sztereotip érzelmi reakciók az igazán fontosak. Ez azonban — vigyázat! — csak a fenti megállapítás szavainak, szókapcsolatainak megszokott, manapság domináns értelmében igaz, legalábbis Darvasira, hiszen, ha vallomásának tanúsága szerint az írás aktusánál, *műveleténél* fontosabb is számára egyfajta készenlét; a késznek-levés a személyiség takarékra tételére s a „(kül)világ” megszólaltatására, a nyelvben úgyszólván készen álló, felfedezőre váró mondatok szirénhangjának követésére ezért kötetének egyik *főszereplője* igenis a Nyelv (a beszéd, a költészet), s ha érzelmeit nem rakja is ki kötetének svédasztalára, mint az érzelemhullámzásait, lelki időjárás-változásait magukból kiíró költők, azért nem lehet fel nem figyelni rá, hogy milyen borzasztó fontos ebben a költészetben, ebben a célteréssel nem feltétlenül kecsegtető utazásban a szerelem. Nem az almanachlira préselt, színe-

vesztett virága persze, sem a pótszergyanús plátói rajongás, s nem is az a — jó esetben — gazdag üledék, amely egy hosszú kapcsolatban-kötődésben a szenvedély tetőzése, paroxizmusa után „visszamarad”. Darvasi mindenekelőtt az *érintés* százszor megtapasztalt, ám titokzatosságát el nem vesztő misztériumát váltja szavakra és képekre. Nem pontosan szó szerinti értelmükben véve kölcsön egy másik nemzedéktárs, Kurdy Fehér János szavait, azt mondhatjuk, hogy a könyvben „a beszámolóok dzsungel veszi körül az ismétlődés fehér centrumát”.

Ezért igaz — ha a biografikus, napló-, emlékiratszerű költészethez nincs is köze Darvasi László lírájának — e poézis önminősítése (hátsó borító): sok helyütt igencsak személyes ez a könyv. Nem úgy „adja ki” magát a költő, mint ha gyóntató-papjához (pszichoanalitikusához) beszélne, de a benne megindult, s újabb és újabb mondatokat követelő versfolyammal szemben nem próbál fukarkodni, szemérmeskedni, nem ment e folyam elől semmi személyeset semmiféle titkos belső szárazföldre. (Ti. semmi olyat, amire az önmaga medrét kereső-kialakító vers igényt tart.)

Bár a kötet megközelítésének egy magától a költőtől, illetőleg egy nemzedéktársától való idézet felől vágtam neki, az 1962-es születési, folyóiratokból és antológiákból már ismerős (s a szegedi *Pompeji* című folyóirat szerkesztésében részt vevő) Darvasi László kötetének tömör és átfogó jellemzésére egy nemzedéknyivel idősebb költőnő, Tóth Erzsébet verseskönyvének (egy locativus-raggal megtoldott) címe látszik legalkalmasabbnak: *egy végtelen vers közepéből*. (Illetve, hogy a *közepéből*-e, azt nem tudni.) Darvasi László verseire nem illik rá Weöres Sándor „meghatározása”, mely szerint minden jó vers élőlény, mert hisz az élőlények is rá vannak ugyan utalva egymásra, az egyedek is alkotnak magasabb szervezetségű élőközösséget, csoportokat (ha mást nem, körre záruló táplálkozási láncot), de az *egyes* élőlények határai, az egyes organizmusok zártsága, „kompaktsága”, szerveik célszerűsége és nélkülözhetetlensége tagadhatatlan. Darvasi versei (beszédrészelei!) ezzel szemben inkább valamely impozánsnak gyanítható, ám rejtett hegységből vett tarka közetmintáknak látszanak; elrendezésük logikáját néha megsejtjük — bár ekkor se hétköznapi, ismeretközlő beszédhez igazított észjárásunkkal —, ilyenkor kiteljesedik az olvasói élmény, és örül a lelkünk, ám többnyire hiába próbálunk túlelemelkedni a (dicsérendő!) részletek szuggesztíóján, a kép nem áll össze, nem kerekedik ki. Mászóval Darvasi verseinek stílusára, azaz a versek copyrightjára nagy valószínűséggel rá lehet ismerni, az egyes versekre (versrészletek hovatartozására) azonban — csekély számú kivételtől eltekintve — még többszöri olvasás után sem. Az állandó, karakteres hang/stílus a kötetnek olyan egységet biztosít, amelyet az általában sok év költői terméséből összeállított első kötetek közül kevés képes felmutatni („*Van [Darvasi-féle] beszéd!*”), de a művek egyes részletei nincsenek egymással úgy összeforr(aszt)va, hogy egymásutániségüket, épp-ott-ahol felbukkanásukat, az egyes versek (sőt/így végső soron az egyes ciklusok) fölépítettségét, *határait* szükségszerűnek éreznénk. Nem biztos, hogy föltűnne — a szerzőn kívül bárkinek —, ha egyes szövegrészeket a maguk helyéről ügyes kézzel átplántálnánk valamelyik másik darabba. Ezt a benyomást tartalmi és külső momentumok egyaránt erősítik: a hosszabb versek, bár nem strófikusak, rövid s egymást gyakran nem folytató részekből állnak, a tagmondatok nem ritkán nem állnak egymással olyan tartalmi-logikai viszonyban, amely a kötőszónak megfelelne (pl. „*Nem lehet annyira írni, hogy közben megmaradjon // a kezem.*”), az első ciklus versei — egyetlen kivétellel — három ponttal s kisbetűs „és” kötőszóval kezdődnek, amely módszerrel a költő a verseken belül is él, *Az Androgün* ciklus darabjainak pedig a címe „tetszőlegesen” kiragadott, grammatikailag lezáratlan szövegrészlet az illető versekből.

Mindez nem holmi reflektálatlan hiányosság (tehetséghiány, szelekcióra, kompozícióra való képtelenség) Darvasi László könyvében; tud róla, sőt értekező szövegre emlékeztető egyenességgel szögezi le, hogy a „költő [csak — csak?!] része az általános tapasztalatnak”, azaz, hogy az akváriumba nem férhet minden bele, de szinte minden belekivánczik, hiszen az akváriumot berendező, működtető (s, talán, lakó) költő: test, érzékeny ideg, műszer, aki/amely a világ sokszólamú „pár”beszédének

keresztüzében áll. (Meg persze — ha nem is elsődlegesen — kikapcsolhatatlan intellektus és indulatkohó is.) Ennyiben magánya sem üres és — ameddig költő — nem a megszólíthatatlanságé, és viszont: páros avagy társas léte is magány. — „Az élet nem feladat...” — mondja egy helyütt (*Néma formák*), igaz, idézőjelben, de mintha azt akarná jelezni: a költő, a költészet számára az élet nem (algebra)feladat, amelynek megkérdőjelezhetetlen megoldásával kéne/lehetne a művészi szövegnek szolgálnia. A zárt struktúra már csak (jó vagy rossz) modell, arra való, hogy „mint fazék-ból a főtt hús, kifordul[jon] belőle az élet”, de az eleven, kavargó élet misztériumát, érzéletek viharát és gondolatok cikázását aligha közvetítheti valamely tömörszerűen egybefüggő szövegegész. „Beszélgetés, irtad, a világ” — olvassuk *Az Androgün* cik-lus ..., a *világ. Beszélgetés, hullám, ...* című versében. S a jó beszélgetés (kaland, a szerencsétől végtelenen függő expedíció), tudjuk, mindig céltalan, bár nem értel-metlen.

Amit a saját versvilágában benne élő költő csak utólag, a kötetbe rögzített szö-vegegyüttesre visszatekintve konstatálhat: a könyv „sem végpont, sem befejezés, sem megoldás nem volt”, azt az olvasó néhány vers elolvasása, egyáltalán a Darvasi-féle (meg- és feloldásra nem törő) verstípus megismerése után már gyaníthatta — s ezt itt nem szánom értékítéletnek —: ha vezetőnk nem Vergilius, hanem — persze a költő (D. L.) el nem hanyagolható közreműködésével — a nyelv, a szótár elvontságá-ból és kalodájából kielevenülő szavak, akkor az utazás nem valamely rajta kívül eső cél felé fog tartani, s bajosan is érhetne végleges („kipipálható”) révbe.

Mindezt azonban — most már ideje bevallani — „kétlelkű” kritikus írta, de úgy, hogy eddig lényegében csak irodalomértelmezői, „-magyarázói” énjét juttatta szóhoz, s ez az énje zsörtölődött, mert bosszantotta, hogy — feltételezése szerint *nem csupán* a maga hibájából — nem tud megfelelni feladatának, azaz nem képes „etalonértékű”, de legalábbis eligazító erejű olvasatot nyújtani. Az elemző (vagy je-lentés-összerakó) *intellektus* elégtelenségével s az ebből fakadó elégedetlenséggel azonban szemben áll az egyszerű („~”) olvasó-műélvező élménye, amely — ha oká-ról szabatosan nem tud is számot adni — szelíd, sőt lelkes szavakkal közvetíthető: jó olvasni e Darvasi-kötet verseit. A szavak, a zömmel egyszerű, stukkókat, körül-ményeskedést nem tűrő mondatok felidéző ereje, s az a tény, hogy a szavak nem-csak zörgő és fakó tokjai ilyen-olyan fogalmaknak s képzeteknek, hanem hangtes-tükkel, hangulati értékükkel és bajosan kiszámítható asszociatív potenciáljukkal (l. még: mezőelmélet a jelentéstanban) is jelen vannak a versekben, nos, mindez éppen elég munkát, ingert ad a versbe merülő befogadónak, és gyakran (általában) gon-doskodik a hiánytalan *műélvezetről*. Az olvasás *tartamára* a befogadónak hűséges járműve a szöveg; átsegíti a hiátusokon, elnyomja vagy egyelőre még nem engedi föltámadni hiányérzetét. Nincs azonban szó a recipiens személyiségében való utó-rezgésről, továbbgyűrűzésről, avagy, Nietzsche által is kedvelt szóval, visszakerődés-ről — mindössze *A temető*, a *Horger Antal Párisban* s legföljebb még az *Akvárium* kivétel —; ehhez túlságosan megkülönböztethetetlenek s megjegyezhetetlenek ezek a versek. Egyszerűen szólva: nem tematikusak, talán nagyon is *par excellence* líra akarnak lenni, kétségkívül elismerést érdemlő tehetséggel, de alaposan, már-már tobzódva élvén ki az ebből eredeztetett szabadságjogokat. — Ha a kötet egyszóla-músága, másfelől az egyes versek szétszakadozottsága ellenvetésekre kész is, őszintén kívánhatjuk a sikeres ki- avagy beteljesedését Darvasi vállalkozásának, s különösen ma, amikor a kortárs költészet mértékadó darabjainak jelentős része az epikus-ironikus, a lineáris olvasatot jól tűrő poézis vonzáskörében születik. (Főként Tandorit, Petrit, Várady Szabolcsot, Oraveczet említhetjük példaként, de Kukorelly-nek is vannak ide sorozható versei.)

*

Szubtilis műértelmezésre itt nincs terem, de két opusznak (a kötet javából) sze-retnék néhány szót külön is szentelni. Az egyik *A temető* című, amelyben a lírai

alany — a vers egyik részében megjelenő egyes szám 3. személy ellenére is — talán a legérzékletesebben, leghitelesebben van jelen, a József Attila-i *A Dunánál*-nak lehet, egyrészt fájdalmasan (ön)ironikus, szinte már blaszfémikus, másrészt — úgy tűnik — jövőtávlalt nélküli párdarabja. (Nyilván véletlenszerű egybeesés a kivándorolt apa, mégis belejátszik az olvasatunkba.) Lényeges itt a dölyfösen, mohón terjeszkedő jelen, a technikai civilizáció kegyetlensége, s az evvel elszámolni, ezt feldolgozni nem tudó élők (az anya) torz-kényszeres, leplezetten görcsös viselkedése is, de még fontosabb a menedék-, a biztonságkeresés, s az a fájdalom kétértelműsége, mely nem tartja valószínűnek, hogy az Istenhez intézett fohász és kérdések („*miféle műfaj az abortusz, / miféle műfaj a halál...*” stb.) meghallgattassanak, s még kevésbé, hogy válasz érkezzék rájuk. A 20. század-vég csak kampányszerűen emlékező, egybéként bűnösen feledékeny közönye és az örök, a még örökebb fenyegetés, a halál elől nem rejt, nem oltalmaz ellene a szavakba vetett hit sem. A versek „végérvényesen elveszithetők”.

Egy különös álommal és előtörténetével ismertet meg — s ekképp, a többihez képest epikus jellegű (*is*) — a címadó vers, egy hosszabb, „montírozott” szövegkompozíció. Hőse, Horger Antal — akit mind *nyelvész*, „*mestersége*”, mind a József Attila-affér okán nehéz műzsai férfiúnak, lírikus alkatnak elképzelnünk — nyilván keres valamit Párisban, vár valamit, vagy valamiben eligazítást remél a várostól, a helyzettől. De sem a Szajna-parton, sem a montparnass-i hotelszobában nem várja megvilágosodás. Inkább csak elmélyítik válságát, magáraulaltságát és tanácstalanságát a fejében motoszkáló vagy leírt, illetve hangosan maga elé mondott versek, vers-törödékek. [Vélhetően mindegyik Darvasitól való; a fiatal újságíró noget-i látogatásáról szóló legalábbis bizonyosan. Az ál-, illetve önidézetekhez a költő egyébként is vonzódik.] A nyelv és a képzelet (amúgy) csodákra képes, de itt és most nem megoldás és nem mentőkötél. A képtelen nap végül egy megfejtésre váró álomba torkollik, amelyben Horger krízisét az analfabéta könyvtárszolga rohama tükrözi (s talán mintegy „parodizálja” is). A titokzatos könyvtári éjszakában, M. bácsi rohamában s annak utótörténetében fontos szerep jut Horger egyik tudós könyvének; ez pedig mintha valamilyen megoldásnak lenne a paródiája: Horger Antal, aki magán nem tudott segíteni, *saját* válsága elől az álomba volt kénytelen menekülni (vagy legalábbis megpróbálni), M. bácsi baját tudta orvosolni, ha másként nem is, hát átsegítve őt a csendes örületbe. Ahol a líra ereje felhagy, megszűnik, ott segíthet — ha nem is az ép szellemnek — a nyelvészet: egy nyelvtörténeti salabakter.

Hogy Horger tudatalattijából mit, milyen rejtett szorongás(ok)at vagy elnyomott vágyat szublimált ez az álom, nem lehet tudni. Freud és követői aligha találnának elegendő támpontot ebben a „jegyzőkönyvben”. De a szöveg leírásai láttató erejűek, sőt átélhetővé teszik a helyzetet is, a mű egésze fantáziamozgósító. Többet, mást várni a költészettől: félreértése, torz felfogása a szóművészetnek.

„Csak a beszéd számítson a kornak,
csak az üres lángokra váltó szó,
falakra mart átok,
ez a fehér, fehér, fehér,
iránytalan, csak ez!”

— írja a költő a *Néma* formákban. Ha körülnéznünk, azt kell kesernyően konstatálnunk — nem éppen eredeti megállapításként —: sokat akar. („*Mit tegyek, ha egyetlen soromat / sem használhattok megoldásként*” — kérdi másutt.) A kor, egészében, merőben másilyn beszéd(ek)re figyelmez, egészen máshonnan, mástól vár fontos impulzusokat, információt, megnyugtatót, ígéreteket stb. Ám valami irracionális, a külső esélyfelméréstől független hit vagy rögeszme mégis élteti ezt a beszédet. Így annak is örülnünk kell, hogy — *Pompeji* és a *Férficsecsemő* ciklusainak azóta folyóiratokban feltűnedező darabjai tanúsága szerint — Darvasi László késznek mutatkozik „még egyszer [sőt] beállni a sorba.” (*Holnap Kiadó, 1991.*)

TATÁR SÁNDOR